

LIBERALIZMUS A KOMUNITARIZMUS V KONTEXTE SÚČASNEJ FILOZOFIE

SPOR O LIBERALIZMUS A KOMUNITARIZMUS. Ed. J. Velek. Praha, Filozofia 1996, 152 s.

Knihu, s ktorou sa teraz môže zoznámiť už aj slovenský čitateľ, vydal Filozofický ústav AV ČR. Jej témou je, ako prezrádza aj jej názov, spor medzi liberalizmom a komunitarizmom, ktorý vznikol v 80-tych rokoch v USA. Daná problematika sa postupne pretransformovala do pozície primárnych otázok týkajúcich sa základov západných spoločností stojacich na liberalizme. Z amerického kontinentu sa tento teoretický spor preniesol do Európy a významne ovplyvnil kontinentálnych európskych, najmä nemeckých filozofov. Preto neprekvapuje, že autori zborníka statí do neho zaradili príspevky jedného holandského a štyroch nemeckých filozofov, ktorých daná problematika inšpirovala a podnietila k diskusii. Výstižný úvod ku knihe napísal český filozof **Josef Velek**, ktorý sa podieľal aj na výbere jednotlivých príspevkov.

Profesor Alex Honneth z univerzity J. W. Goetheho vo Frankfurte nad Mohanom sa v článku *Medze liberalizmu. K politicko-etickej diskusii o komunitarizme* zaoberá problematikou komunitaristickej kritiky liberalizmu a pravdepodobnými medzami liberalizmu. Skúma námietky komunitaristov, predovšetkým Sandela, Taylora, McIntyra. Honneth schvaľuje komunitaristickú kritiku liberalizmu len čiastočne, môžeme vypožorovať, že jeho sympatie má liberalizmus. K danému sporu pristupuje z vyprofilovanej pozície a usiluje sa o vlastnú interpretáciu. Ku kritickému postojovi voči liberalizmu sa prikláňa vtedy, keď sa jeho pozornosť sústreďuje na pozitívnu slobodu a individuálne sebauskutočnenie jedinca. Uprednostňuje termín *pozitívna sloboda* pred termínom *negatívna sloboda*, o ktorý sa opierajú liberáli. Individuálne sebauskutočňovanie preferuje pred liberálnou koncepciou individuálnej autonómie. Upozorňuje na fakt, že subjekt bez sociálnych kontaktov je čoraz izolovanejší a individualizovanejší, čo považuje za nebezpečný faktor súčasnej spoločnosti. Súhlasí s komunitaristickou kritikou aj vtedy, keď si kladie otázku o sociálnych predpokladoch zachovania právne garantovaných slobôd a uskutočňovania liberálnej vízie individuálnej autonómie jedinca. Podľa Honnetha však v konečnom dôsledku nie je táto kritika formulovaná najpresvedčivejšie a ostatné argumenty komunitaristov vyvracia. Preto je potrebné podľa autora taxatívne určiť podmienky utvárania týchto spoločných predstáv o dobre - na túto úlohu sa má podujat diskurzívna etika. Honneth sa snaží určiť základné predpoklady, možnosti autonómneho sebauskutočnenia individua v kontexte s podmienkami liberálnych demokratických spoločností tak, aby sa zamedzilo deštruktívnym tendenciám individualizácie.

Reiner Forst taktiež pôsobí na univerzite J. W. Goetheho vo Frankfurte nad Mohanom. Do diskusie prispel článkom *Liberalizmus a komunitarizmus - štádiá diskusie*. Autor upozorňuje na to, že ani liberalizmus, ani komunitarizmus nemá vyšpecifikovanú jednotnú koncepciu svojho učenia. Predstavitelia, ktorí sa hlásia k uvedeným smerom, nemajú jasne definované pozície. Preto sa Forst pokúsil rekonštruovať problematiku

daného sporu v štyroch navzájom prepojených rovinách. Prvá rovina sa týka kritiky pojmu, ktorý používa liberalizmus - pojmu *atomistická osoba* (antropologické hľadisko). Autor state analyzuje spor, ktorý sa rozvinul medzi zástancom komunitarizmu Sandelom a liberálom Rawlsom ohľadne tohto pojmu. Kritika pojmu *atomistická osoba*, ako konštatuje Forst, sa pre komunitaristov postupne stala menej atraktívnou. V druhej rovine autor analyzuje otázku, či má princíp spravodlivosti nárok na etickú neutralitu a normatívnu prednosť pred princípom dobra (hľadisko preferencie spravodlivého pred dobrým). Forst zdôrazňuje, že v centre záujmu liberalizmu sú politické hodnoty pred etickými, dominuje Rawlsova teória vzťahu medzi tým, čo je spravodlivé, a dobrom. Komunitaristická kritika spochybňuje možnosť oddelenia princípov spravodlivosti od etických princípov dobra. V tretej rovine ide o predpoklady a podmienky politickej integrácie a legitimizácie (z hľadiska hľadania predpokladov sociálnej integrácie). Podľa komunitaristických kritikov v moderných spoločnostiach dochádza k strate subsidiarity individualizovaných jedincov. A nakoniec v štvrtej rovine sa zaoberá otázkou možnosti a zdôvodnenia univerzalistickej a formálno-proceduralistickej teórie spravodlivosti (z hľadiska možnosti a medzi morálneho univerzalizmu).

Holandský filozof **Bert van den Brink** je odborným asistentom na Fakulte sociálnych vied na univerzite v Utrechte. V článku *Spravodlivosť a solidarita. Diskusia v politickej filozofii medzi liberálmi a komunitaristami* sa pokúša interpretovať spor v rovine vzťahu spravodlivosti a solidarity v demokratických spoločnostiach. Autor pri rekonštrukcii tohto sporu vychádza z chronológie vývoja danej problematiky. V prvej časti analyzuje Rawlsovu teóriu spravodlivosti, na ktorú svojim dielom nadviazal Dworkin. Druhú časť článku va den Brink venuje komunitaristickej reakcii na Rawlsovu teóriu. Hlavnými oponentmi tejto teórie sa stali Sandel a MacIntyre, ktorých námietky autor článku skúma. Upozorňuje, že komunitaristické teórie vychádzajú z idey participácie na spoločnej kultúre. V tretej časti state sa van den Brink venuje analýze odpovedí liberálov na komunitaristické námietky. Walzerova filozofia a jej vzťah k danému sporu tvorí štvrtú časť článku. Je tu zreteľná istá sympatia van den Brinka k Walzerovej snahe spojiť komunitaristickú predstavu politiky s hlavnými kategóriami liberálnych spoločností. Poslednú časť príspevku venuje van den Brink kanadskému filozofovi Taylorovi a jeho interpretácii daného sporu. Autor článku kvituje snahu Taylora a Walzera zosúladiť - pre niekoho tak diametrálne odlišné - teórie na prospech lepšieho fungovania spoločnosti. Van den Brinkove sympatie voči týmto snahám sú celkom zreteľné; jasne si uvedomuje, že deklarované sľuby západných spoločností o slobode a rovnosti sa neapĺňajú, a tak podobné snahy kvituje. Zostavovateľov recenzovaného zborníka článkov by sme chceli upozorniť, že príspevok van den Brinka mohol byť zaradený ako prvý. Tvrdíme to preto, lebo je svojou štruktúrou najjasnejší a čitateľ by sa mohol ľahšie zoznámiť s chronologickým vývojom danej problematiky.

Článok *Medzi politickým a komunitárnym liberalizmom. K americkému sporu a jeho nemeckej recepcii* napísal **Martin Endress**. Pôsobí na univerzite v Erlangene ako vedecký asistent Sociologického ústavu. V prvej časti príspevku, sa venuje rozlíšeniu a priradeniu autorov k prúdu liberálnemu, resp. komunitaristickému. Následne oboznamuje čitateľov s publikáciami nemeckých autorov, ktoré sa zaoberajú danou problematikou. V druhej časti Endress rozdeľuje celý vývoj daného sporu na štyri etapy. Prvá etapa

je venovaná problematike Rawlsovej teórie spravodlivosti a následne sa zaoberá jej odozvou medzi komunitaristami. Druhá fáza sporu je podľa autora posilnená sociologickými argumentmi. Zástancovia komunitarizmu operujú pojmom individualizácie, ktorá vedie podľa nich k masovému sociálnemu vykoreneniu, k strate sociálneho, obzvlášť rodinného zakotvenia. Edress konštatuje, že pre tretiu etapu sporu je charakteristické hľadanie rozdielov medzi oboma koncepciami, dominuje tu snaha o profiláciu. Štvrtej fáze sporu venuje autor state celú tretiu časť článku. Zaujímá ho nemecká interpretácia daného sporu, tendencia zblížovania stanovísk amerických komunitaristov a nemeckých kritických teoretikov. Zároveň si uvedomuje rozdielnosť tradícií sociálneho a politického myslenia, ktorými sú značne determinovaní nemeckí autori. Ďalším problémovým bodom, na ktorý upozorňuje Endress, je vágnosť formulácie pojmu komunita v komunitaristickej terminológii. Poslednú, štvrtú časť článku, venuje analýze svojho tvrdenia, podľa ktorého tento spor nemožno priamo prenášať do nemeckých podmienok. Endress konštatuje pozitívny prínos diskusie medzi liberálmi a komunitaristami v oblasti snahy vylepšiť, modernizovať demokracie západného typu.

Ako posledný príspevok do diskusie na danú tému zostavovatelia zborníka zaradili príspevok profesora sociológie na Slobodnej univerzite v Berlíne **Hansa Joasa**. Ten sa v článku *Komunitarizmus - nové "progresívne hnutie"?* v jeho prvej časti zaoberá príčinami zvýšeného záujmu nemeckých mysliteľov o diskusiu medzi liberalizmom a komunitarizmom. Podľa Joasa ide o tri sociálno-politické dôvody. Prvým z nich je podľa neho znovuzjednotenie Nemecka. Druhým dôvodom sa stalo ubezpečenie komunitaristov, že svoje predstavy o demokratizácii spoločnosti chcú realizovať len v intenciách demokratického kapitalizmu. Týmto krokom si získali sympatie nemeckých teoretikov, pretože práve oni majú najotrasnejšie skúsenosti s nedemokratickým politickým zriadením v západnom svete. Konečne treťou príčinou nemeckého záujmu o komunitarizmus je podľa Joasa akási tretia cesta, ktorú reprezentujú komunitaristi. Je to cesta medzi individualistickým liberalizmom a cestou reformátorov zameraných na štát. Druhá časť článku je venovaná snahe dešifrovať základné charakteristiky politického programu amerických komunitaristov. Podľa autora článku primárnou úlohou komunitaristov je demokratizačná zmena v spoločnostiach západného typu, pričom ich snahy sa opierajú o poučenia z chýb, ktoré nastali v demokratizačnom procese v 60-tych rokoch. Podľa Joasa je kľúčovým pojmom komunitaristov remoralizácia politiky. Snahy komunitaristov smerujú k tomu, aby sa v politike zabránilo snahám o presadzovanie úzko partikulárnych záujmov. Autor článku si všíma sociologickú orientáciu komunitaristov, ich zameranie na rodinu a jej pozitívne fungovanie, na vzdelávanie zamerané na výchovu k hodnotám, na snahu vytvoriť nový typ pospolitosti a na kritiku presadzovania egoistických záujmov lobbystov. Ďalej sa profesor Joas venuje aj pre nás strategickej téme integrácie. Operuje pojmom post-hobbesovský poriadok, ktorý znamená zdržanlivosť voči vízií európskeho megaštátu, voči prílišnej integrácii a vzdaniu sa suverenity v jednotlivých štátoch. V záverečnej časti príspevku formuluje názor na komunitarizmus - imanentným záujmom komunitaristov je nanovo formulovať ideál modernej spoločnosti.

Na záver dodajme, že všetky príspevky svedčia o aktuálnosti danej problematiky pre celý európsky kontinent. Bohatý obsah i rozsah diskusie dokazuje, že zvlášť v tejto

dobe sa rozhoduje o ďalšom smerovaní západnej civilizácie. Preto je nanajvýš žiaduce, aby sa do rozpravy zapojili myslitelia aj zo strednej a východnej Európy, k čomu by ich mohla inšpirovať aj recenzovaná publikácia.

Ulrich Wollner

PhDr. Ulrich Wollner
Katedra filozofie FHV UMB
Tajovského 40
Banská Bystrica
SR

TOLERANCIA - BRÁNA K POSTMODERNÉMU MYSLENIU?

VLADIMÍR SEILER - BOŽENA SEILEROVÁ: Tolerancia verus intolerancia. Bratislava 1997, 188 s.

Presadzovaním postmodernej filozofie sa čoraz zjavnejšie opúšťajú klasické predstavy o ideálnych filozofických sústavách. Antiuniverzalizmom pravdy sa skúsenosť kontingencie prezentuje ako základ jedinečnosti, neopakovateľnosti a nepredvídateľnosti udalostí, ktoré vyplňujú priestor ľudského života. Antiuniverzalizmus a kontingencia sú predpokladom pre pluralizmus koncepcií sveta, pluralizmus právd a hodnotový relativizmus. Jednotlivé kultúry a ich dejinné obdobia si vytvárajú vlastné koncepcie sveta. Preto v súčasných filozofických diskurzoch sa častejšie ako pravda objavujú pojmy "intersubjektivita", "konsenzus", "dorozumenie", ale aj "tolerancia". Sú predpokladom reflexie života človeka v demokracii. Dekonstruujú ideologické koncepcie, ktoré si nárokujú vyjadrenie definitívnej pravdy. Z tohto pohľadu sa javí práca autorov Seilera a Seilerovej *Tolerancia verus intolerancia* ako veľmi aktuálna a z hľadiska chápania hodnôt demokracie v našich podmienkach aj ako žiaduca.

Hneď na úvod však treba uviesť, že autori sa nestotožňujú s radikálnym pluralizmom hodnotových systémov v postmoderne, čo vyjadrujú slovami: "Tam, kde je spoločný predmet komunikácie, praktických vzťahov, nejestvujú podľa nášho názoru úplne nesúmerateľné, do seba absolútne uzavreté hodnotové systémy. Preto si myslíme, že radikálny pluralizmus hodnotových systémov v postmoderne, i keď utvrdzuje hodnotovú legitimitu a dôstojnosť každého subjektu, kultúrneho spoločenstva, neotvára kvalitatívne novú víziu tolerantných vzťahov..." (s. 100).

Na prvých stránkach práce okrem objasnenia obsahu latinského pojmu "tolerantia" (slovenské ekvivalenty znášať, zničiť, trpieť, ale aj vydržať, pretrpieť, prestať atď.) autori prostredníctvom Locka objasňujú, že pôvodne sa pojem predstavil v náboženskom význame, kde "práve rešpektovanie slobody náboženského vyznania iného človeka Locke označil slovom tolerancia. Všeobecnejšie, toleranciou označil stanovisko, vzťah, keď jeden subjekt nezabraňuje druhému subjektu zverejňovať a rozlišovať odlišné názory" (s. 14). Posun v chápaní tolerancie sa uskutočnil v 18. storočí vo Francúzsku. "Francúzi kládli toleranciu vyhranene a mnohostrannejšie do súvislosti s požiadavkami